

An Analysis of the Personality Dimensions of the Palestinian Female Fighter in the Novel “Rihlat al-Qahr” (Based on Greimas’s Actantial Theory)

Mehran Gholamalizadeh¹

1. Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran.
Email: mehrrangholamali@cfu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 16 October 2024

Received in revised form 21

August 2025

Accepted 21 August 2025

Published online 30 August

2025

Keywords:

Rāghida Muḥammad al-Maṣrī,

Rihlat al-Qahr,

Greimas’s Actantial Theory,

Character,

Palestine

ABSTRACT

The question of Palestine has consistently stood as one of the central issues in the field of resistance literature, prompting extensive activities and engagement. Rāghida Muḥammad al-Maṣrī, a Lebanese writer, is among the authors who have contributed to this body of work through the novel *Rihlat al-Qahr* (Journey of Coersion). In this novel, the author structures the narrative around depicting the life of *Qāhira*, the novel’s protagonist, with the aim of presenting the multifaceted personality dimensions of the Palestinian woman. Drawing on Greimas’s actantial theory, the present study sought to explore the dimensions and functional roles of *Qāhira* as an archetype of the Palestinian resistance woman, a multidimensional character who has succeeded in her personal, social, and political life. Through a precise arrangement of events and narrative units, the author portrays the developmental and perfectional trajectory of this character. The research method was comparative and data-driven, proceeding through correlating and analyzing the collected data based on Greimas’s theoretical framework. The author of the novel does not concern herself with narrative techniques; rather, she adopts a meaning-centered approach to elucidating the multiple dimensions of this character. *Qāhira* serves, on the one hand, as a model of the Palestinian woman engaged in struggle, an active actant bearing various roles and responsibilities, and on the other hand, as a symbolic embodiment of Palestine itself. The liberation of *Qāhira* signifies the liberation of Palestine and the reunification of her children with her, which, from the perspective of Greimas’s theory, represents the “object of value” or the aspirational goal. One of *Qāhira*’s defining attributes on her path of resistance is her firm, sincere faith in the righteousness and truth of the course she has chosen. It is this conviction, her faith and reliance upon God, that renders the manifold hardships of struggle bearable. According to Greimas’s actantial theory, this constitutes the “object of value,” which, within *Qāhira*’s character as a helper actant and subject actant, is fully realized.

Cite this article: Gholamalizadeh, Mehran. (2025). An Analysis of the Personality Dimensions of the Palestinian Female Fighter in the Novel “Rihlat al-Qahr” (Based on Greimas’s Actantial Theory). *Journal of Resistance Literature*, 17 (32), 109-125.

<http://doi.org/10.22103/jrl.2025.24221.2988>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.24221.2988>

1- Introduction

A brief overview of political and cultural events throughout history reveals the significant impact of women's roles across multiple domains. Women have played pivotal, whether positive or negative, roles in revolutions and liberation movements. In Islamic uprisings and movements as well, the essential role of women is undeniable, and the historical accounts of the Holy Qur'an also attest to the presence of noble and free-spirited women who have continually shaped history and laid the foundations of schools of resistance. In the contemporary era, too, their comprehensive participation in Islamic movements is evident.

Modern literature has likewise not overlooked the distinguished status of the free Palestinian woman, and numerous works have been produced in which the central role and narrative focus revolve around women engaged in resistance. As a branch of committed literature, resistance literature assumes the responsibility of disseminating the culture of jihad and steadfastness across various spheres of life in pursuit of its ideals and values. Within this sphere, women, as influential and meaning-oriented agents, sometimes serve as creators of resistance literature and, at other times, by virtue of their exemplarity, become the unifying axis of such works. Among these is the novel *Rihlat al-Qahr* by the renowned Lebanese writer Rāghida Muḥammad al-Maṣrī.

2- Method

In the field of narratology, various theories have been proposed, one of the most prominent being Algirdas Greimas's Actantial Theory, which has consistently attracted the attention of critics and scholars. In his theory, Greimas operated through concepts such as actants, actions, states, and semantic relations. He categorized the narrative elements into three overarching groups based on the types of relations they maintain with the narrative subject: (1) Relations of desire and aspiration, (2) Relations of inter-character connection, and (3) Support or obstruction.

This study aimed to analyze the personality dimensions of the Palestinian female fighter *Qāhira* based on Greimas's Actantial Theory and to examine the manifestation of these elements in the novel *Rihlat al-Qahr*.

3- Discussion

The components of Greimas's actantial theory are clearly observable in the characters of *Rihlat al-Qahr*. Within the narrative, we encounter subject actants, helper actants, opponent actants, and the object of value (goal or aspiration).

The character of *Nāṣir's mother* appears in this part of the novel as a helper actant, striving through her supportive behavior to assist her son, *Nāṣir*, who occupies the position of the active subject actant, in attaining his aspiration and ultimate goal.

Qāhira, as a mother acting in the absence of her husband and while raising four children, manages the household and thus indirectly accompanies and reinforces her husband *Nāṣir* in his struggle for freedom and justice. In this context, *Qāhira* is also manifested as a helper actant.

Another complementary character is *Sandy*, *Qāhira's* eldest child. Here, too, we witness yet another helpful actant. *Sandy* is abruptly and involuntarily thrust into a role that compels her to set aside her youth, relinquish her childhood dreams, and, with remarkable maturity and a clear sense of purpose, take significant steps toward realizing the goal and aspiration of her parents, which is, in reality, the aspiration of all sincere Palestinian freedom fighters.

4- Conclusion

From *Qāhira's* perspective, the central object of value, her supreme aspiration, is the liberation of Palestine. Even when she is imprisoned and anxious about her children, from whom she has been separated, her ultimate goal remains the struggle for her homeland's freedom. In other words, the protagonist perceives the well-being of her children as contingent upon the fulfillment of her aspiration, namely, the liberation of Palestine.

Having herself been shaped by a school of struggle and steadfastness, *Qāhira* continually strives to keep this ethos alive throughout her life. By clarifying the dichotomy of truth and falsehood for her children, she seeks to prepare the next generation of resistance fighters. Her children's resilient spirit, their precise and informed insight, and their conviction in the righteousness of the path their parents have taken all attest to *Qāhira's* success in this role.

Qāhira stands as an exemplar of Palestinian resistance women and, in a deeper and broader sense, as a symbol of oppressed Palestine itself. The mother separated from her children by Zionist tyranny mirrors the fate of Palestine, whose people have been displaced by occupation.

واکاوی ابعاد شخصیتی زن مبارز فلسطینی در رمان *رحلة القهر** (با تکیه بر نظریه کنش‌گری گریماس)

مهران غلامعلی‌زاده^۱

۱. استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات عرب، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه: mehrangholamali@cfu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۷/۲۵</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۵/۳۰</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۵/۳۰</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۶/۱۸</p> <p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>راغده محمد المصری، رحلة القهر، کنش‌گری گریماس، شخصیت، فلسطین.</p>	<p>مسئله فلسطین همواره یکی از مسایل محوری در حوزه ادبیات مقاومت بوده و در این راستا فعالیت‌های گسترده‌ای انجام گرفته است. «راغده محمد المصری»، نویسنده لبنانی یکی از ادیبانی است که در این حوزه، گام برداشته و رمان «رحلة القهر» را نوشته است. نویسنده در این رمان با هدف معرفی ابعاد چندگانه شخصیتی زن فلسطینی، محور داستان را انعکاس زندگی «قاهره» به عنوان قهرمان داستان قرار داده است. پژوهش حاضر، براساس نظریه کنش‌گری گریماس به دنبال واکاوی ابعاد و نقش‌های شخصیتی «قاهره» به عنوان الگوی زن مبارز فلسطینی است. شخصیتی چندبعدی که در زندگی فردی، اجتماعی و سیاسی خود، موفق عمل کرده؛ و نویسنده با استفاده از چینش دقیق رویدادها و بخش‌های رمان، سیر تحولی و رو به کمال این شخصیت را به تصویر کشیده است. روش پژوهش به صورت تطبیقی و جمع‌آوری داده‌هاست که در تطبیق و تحلیل داده‌ها براساس نظریه گریماس، پیش‌رفته است. نویسنده، خود را درگیر تکنیک‌های روایتگری نکرده بلکه با نگاهی معنومحور به تبیین ابعاد چندگانه این شخصیت می‌پردازد. قاهره از طرفی الگوی زن مبارز فلسطینی به عنوان کنش‌گر فعال، همراه با نقش‌ها و مسؤولیت‌های گوناگون و از طرف دیگر نمادی از فلسطین است. رهایی قاهره به معنای رهایی فلسطین و پیوستن فرزندان به او است که از دریچه نظریه گریماس همان هدف یا آرزوست. یکی از مشخصه‌های محوری قاهره در راه مبارزه، ایمان و اعتقاد راسخ و صادقانه او به حق و حقیقت بودن راهیست که در آن قدم گذاشته است و همین اعتقاد، ایمان و توکل او به خداست که مشکلات و سختی‌های گوناگون راه مبارزه را برای او، قابل تحمل می‌کند. بر اساس نظریه کنش‌گری گریماس، این مورد همان عنصر هدف یا آرزوست که در شخصیت قاهره به عنوان کنش‌گر یاری‌رسان و کنش‌گر فاعل، شکل گرفته است.</p>

*استناد: غلامعلی‌زاده، مهران. (۱۴۰۴). واکاوی ابعاد شخصیتی زن مبارز فلسطینی در رمان *رحلة القهر* (با تکیه بر نظریه کنش‌گری گریماس). *ادبیات پایداری*، ۱۷ (۳۲)، ۱۰۹-۱۲۵.

<http://doi.org/10.22103/JRL.2025.24221.2988>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱- مقدمه

با نگاهی اجمالی به رویدادهای سیاسی و فرهنگی در طول تاریخ، متوجه تأثیر به‌سزای نقش زن در ابعاد گوناگون می‌شویم. زنان در انقلاب‌ها و نهضت‌ها دارای نقش محوری مثبت یا منفی بوده‌اند. در خصوص نهضت‌ها و حرکت‌های اسلامی نیز نقش اساسی زن، نمودی بارز دارد. بخش تاریخی قرآن کریم نیز گویای زنان ارزشمند و آزاده‌ای است که همواره تاریخ آفریده‌اند و مکتب‌های مقاومت را پایه‌گذاری کرده‌اند. در دوران معاصر نیز مشارکت همه‌جانبه زنان در نهضت‌های اسلامی مشهود است. به عنوان مثال، انتفاضه فلسطین با حرکت شجاعانه یک دختر به نام «عطاف علیان» آغاز شد (شاهدی، ۱۳۸۹: ۱۱۴). به‌طور ویژه مسئله نهضت فلسطین از جمله تحولاتی است که بر مشارکت سیاسی و اجتماعی زنان، تأثیر پررنگی نهاده‌است. زنان فلسطینی از دیرباز تا به امروز برای دفاع از سرزمین خود و پاسداری از مقدسات و آرمان‌هایشان مشارکت مستقیم و غیرمستقیم داشته و دوش‌به‌دوش مردان مبارز، با ایجاد گروه‌های جهادی در پیشبرد اهداف خود نقشی تعیین‌کننده داشته‌اند. «به عنوان مثال می‌توان از قیام‌های ۱۹۲۰، ۱۹۳۳ و ۱۹۳۹ معروف به انقلاب براق و نبرد با انگلیسی‌ها و صهیونیست‌ها در سال ۱۹۳۵ و تشکیل انتفاضه اول و دوم در سال‌های ۱۹۴۸ نام برد» (علم و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۸). ادبیات معاصر نیز نسبت به جایگاه ویژه زنان آزاده فلسطینی بی‌توجه نبوده و همواره آثار متعدّد و بی‌شماری خلق شده که در آن‌ها نقش اصلی و محور داستان، پیرامون زنان مبارز است.

ادبیات مقاومت به عنوان شاخه‌ای از ادبیات متعهد، در راستای هدف و ارزشی که دنبال می‌کند، نشر فرهنگ جهاد و پایداری در عرصه‌های مختلف زندگی را بر عهده دارد. در این میان، زنان به عنوان بخشی تأثیرگذار و معنامحور، گاه خود خالق بخشی از ادبیات پایداری بوده و گاه به واسطه الگو بودن، محور انسجام‌بخش این آثار می‌شوند. از آن جمله می‌توان به رمان «رحله القهر» اثر نویسنده معروف لبنانی راغده محمد المصری اشاره کرد. این رمان، روایت‌گر رشادت‌ها و مجاهدت‌های بانوی فلسطینی است که در کنار نقش و دغدغه مادری و همسری، دفاع از وطن و رقم‌زدن روزهای بهتر برای فرزندانش، او را به صف اول و اوج معرکه مبارزه با اشغالگران صهیونیست می‌کشاند، به‌طوری‌که سال‌ها رنج زندان، غربت و دوری از عزیزان خود را تحمل می‌کند و با امید به اینکه پایان شب سیاه، سپید است؛ رهایی می‌یابد و به آغوش خانواده‌اش بازمی‌گردد. این نوشتار، بر آن است تا براساس خوانشی تحلیلی از رمان «رحله القهر» که جمع‌آوری داده‌ها و شاهد مثال‌ها در این رمان، براساس روش کتابخانه‌ای پیش‌رفته‌است، از دریچه نظریه کنش‌گری گریماس، به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

- ابعاد شخصیتی و نقش زن فلسطینی در جامعه‌اش به چه شکل است؟
- زن فلسطینی در جامعه خویش، شخصیتی یک‌بعدی دارد و یا اینکه با ابعاد و جنبه‌های گوناگونی درگیر است؟
- نظریه کنش‌گری گریماس، چگونه در ابعاد شخصیتی قهرمان داستان و دیگر شخصیت‌ها نمود پیدا کرده‌است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

براساس بررسی‌هایی که از سوی نگارنده نوشتار حاضر، صورت گرفته؛ تاکنون در مورد واکاوی نقش و شخصیت زن فلسطینی در ادبیات مقاومت، مقالاتی چند به رشته تحریر درآمده‌است؛ از قبیل:

اسحاقی و حبیبی (۱۳۹۰)، در مقاله «نقش زنان جوان فلسطینی در انتفاضه الاقصی»، ضمن بررسی تاریخ سرزمین فلسطین و چگونگی پیدایش انتفاضه اول و دوم، نقش زنان فلسطینی و جنبه‌های مختلف مشارکت آنان را بررسی کرده‌اند. علم، حزباوی و حمیدی‌نسب (۱۳۹۱)، در مقاله «نقش و جایگاه زن در نهضت فلسطین»، نقش و جایگاه زن فلسطینی را در روند گسترش، تداوم و دیرپایی قیام فلسطین بررسی کردند و به نقش آنان در فعالیت‌های نظامی و فرهنگی در این راستا پرداخته‌اند.

فیضی نیکچه و بشیری (۱۳۹۳)، در مقاله «تحلیل جایگاه شخصیت زنان در ادبیات پایداری با تکیه بر رمان دخیل عشق» به بنیادهای خانواده و نقش متفاوت زن همچون نقش مادری، همسری و امدادگر بودن، پرداخته‌اند.

انصاری (۱۳۹۷)، در مقاله «شخصیت زن در ادبیات مقاومت لبنان (موردپژوهی رمان الوصل)»، به واکاوی شخصیت ارائه‌شده از قهرمان داستان، پرداخته؛ و شخصیت وی را از جنبه‌های فردی، اجتماعی، سیاسی و نظامی بررسی کرده‌است.

ارجستانی، چگینی و قوجه‌زاده (۱۴۰۰)، در مقاله «نقش زنان شاعر معاصر ایران و فلسطین در ادبیات پایداری و مقاومت»، به بررسی نقش زنان شاعر معاصر ایران و فلسطین در ادبیات پایداری و مقاومت، پرداخته و مضامینی چون مقاومت، مبارزه، وطن‌دوستی، شهید و شهادت را در آثارشان بررسی کرده‌اند.

با بررسی‌های انجام‌شده، معلوم گردید که درخصوص رمان *رحله القهر* و واکاوی شخصیت‌های این رمان، به‌خصوص قهرمان داستان که زنی به نام «قاهره» است، پژوهشی انجام‌نشده‌است. براین‌اساس، نگارندگان بر آن شدند تا ضمن معرفی این رمان، به واکاوی شخصیت اصلی داستان (قاهره) که الگوی زن مبارز فلسطینی است، بپردازند و از خلال این نوشتار، روحیه فعال مقاومت و ابعاد شخصیتی زن مبارز فلسطینی را برای مخاطبان و جوامع مختلف، متبلورسازند.

۱-۲. مبانی نظری

۱-۲-۱. نظریه کنش‌گری گریماس

در زمینه روایت‌شناسی، نظریه‌های گوناگونی ارائه‌شده‌است. یکی از این نظریات که همواره مورد توجه ناقدان و پژوهشگران بوده، نظریه کنش‌گری آلژیرداس گریماس (Algirdas Julien Greimas) است. گریماس در نظریه خود براساس مفاهیمی مانند کنش‌گران، کنش‌ها، حالت‌ها و روابط معنایی عمل می‌کند. گریماس معتقد است که «دستور روایت نیز مانند دستور زبان محدود است» (گرین و لیبهان، ۱۳۸۳: ۱۱۰) و براین‌اساس، ساختار روایت را بسیار شبیه‌به ساختار گرامری و دستور زبان می‌داند که همواره با تقابل دوگانه، شروع می‌شود و «در هر پی‌رفت روایت، حداقل دو مشارکت ضروری وجود دارد و کنش‌های پایه عبارتند از: فصل و وصل، جدایی و وصال، مبارزه و آشتی» (اسکولز، ۱۳۸۳: ۱۴۷).

گریماس در نظریه خود، مفاهیمی را معرفی می‌کند که به اعتقاد وی، هر رمان پیرامون این مفاهیم شکل می‌گیرد. در این مجال به معرفی اجمالی این مفاهیم می‌پردازیم:

• کنشگران (Actants)

این مفهوم به نقش‌های اساسی در روایت اشاره دارد؛ مانند: فاعل، مفعول، فرستنده، گیرنده، کمک‌کننده و مخالف. هر کنشگر یک نقش خاص را در روایت ایفا می‌کند و با کنش‌های دیگر در ارتباط است.

• کنش‌ها (Actions)

این مفهوم به فعالیت‌هایی اشاره دارد که توسط کنش‌گران در روایت انجام می‌شود. کنش‌ها می‌توانند ملموس یا انتزاعی باشند و به حرکت داستان به جلو، کمک می‌کنند.

• حالت‌ها (States)

این مفهوم به وضعیت‌های مختلفی که شخصیت‌ها یا عناصر روایت در آن قرار می‌گیرند، اشاره دارد. حالت‌ها می‌توانند شامل حالت‌های فیزیکی، روانی یا اجتماعی باشند.

• روابط معنایی (Semantic Relations)

این مفهوم به ارتباطات معنایی بین کنش‌گران، کنش‌ها و حالت‌ها اشاره دارد. گریماس معتقد است که معنا در روایت از طریق این ارتباطات معنایی شکل می‌گیرد (Greimas, 1983: 86).

گریماس عناصر روایت را براساس نسبت‌هایی که هر یک از آن‌ها به موضوعی خاص دارند، در سه دسته کلی قرار داده است که این نسبت‌ها عبارتند از: ۱- نسبت خواست و اشتیاق ۲- نسبت ارتباط شخصیت با یکدیگر ۳- حمایت یا ممانعت. (سلدن، ۱۳۸۴: ۱۴۴؛ احمدی ۱۳۸۰: ۱۶۳) «کنشگر در جست‌وجو و یافتن شیء ارزشمندی است که در واقع هدف اوست و در جریان جست‌وجو، کنش‌گران یاری‌دهنده، او را یاری می‌دهند و کنشگران بازدارنده، مانع او می‌شوند.» (Greimas, 1983: 86).

این پژوهش بر آن است تا ضمن واکاوی ابعاد شخصیتی زن مبارز فلسطینی «قاهره» براساس نظریه کنش‌گری گریماس به بررسی این عناصر در رمان «رحله القهر» بپردازد. از آنجا که درون‌مایه این رمان، در حوزه ادبیات پایداری است؛ برآنیم تا در این مجال نگاهی کوتاه به مفهوم ادبیات پایداری داشته باشیم تا هنگام واکاوی ابعاد شخصیتی قاهره، و تطبیق آن با عناصر پیش‌گفته نظریه گریماس، خواننده با کم و کیف عناصر ادبیات پایداری و مضمون‌های آن آشنا باشد.

۱-۲-۲. ادبیات پایداری و جایگاه زن در آن

ادبیات پایداری با تعبیرهای گوناگونی تعریف شده است. از جمله اینکه «شاخه‌ای از ادبیات، متعهد و ملتزم است که از طرف مردم و پیشروان فکری جامعه، در برابر آنچه که حیات مادی و معنوی آنها را تهدید می‌کند، به وجود می‌آید و هدفش جلوگیری از انحراف در ادبیات، شکوفایی و تکامل تدریجی آن است» (بصیری، ۱۳۸۸: ۲۶) و نیز در تعبیری دیگر از ادبیات پایداری، چنین سخن گفته‌اند که «این ادبیات، در بردارنده آثار ادبی‌ای است که از لحاظ مضمون و غایت، مخاطب خود را به پایداری در برابر دشمن فرا می‌خواند و در ذات آن، حقیقت‌خواهی و امید به آینده همواره فرا روی خالق اثر، وجود دارد» (رحماندوست، ۱۳۷۹: ۴۶۶).

رسالت ادبیات پایداری؛ گزارش، به تصویر کشیدن و در مجموع، نشر فرهنگ جهاد و پایداری یک ملت در عرصه‌های مختلف زندگی است. بنابراین «جان‌مایه این آثار با بیداد داخلی یا تجاوز بیرونی در همه حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی و ایستادگی در برابر جریان‌های ضدآزادگی است» (سنگری، ۱۳۸۱، ص ۲۶).

ادبیات پایداری با دربرداشتن ویژگی معنامحور بودن در راستای انسان‌سازی قدم‌برمی‌دارد و با در نظر داشتن زبانی بلیغ، رسا و اختیار سبکی نیکو، بر آن است تا تأثیری شگرف در مخاطب بنیان‌نهد. ادیب متعهد نیز از ظرفیت موجود در ادبیت متن و زبان آن، در جهت هدف خود - یعنی انتقال پیام و معنی - بهره‌می‌گیرد تا چابکسواران اندیشه و راه آزادی مقرون به مبانی اسلامی را به خروش آورد. سبک‌بالان راه مقاومت، با هر نسیمی که از ادبیات پایداری می‌وزد به اوج رفته، بصیرتی می‌یابند که ظالم و ستمگر و متجاوز و مفسد را به زمین می‌کوبد؛ همچون بصیرتی که امروزه فلسطینیان و به‌ویژه زنان مبارز فلسطین به آن دست یافته و دشمن را زمین‌گیر و سرخورده کرده‌اند همچنانکه رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) در بیاناتشان در دیدار با مردم قم در روز نوزدهم دی‌ماه ۱۴۰۲ فرمودند «امروزه ایستادگی مردم غزه آمریکا و رژیم صهیونیستی را عاجز کرده است»^۱.

بعد از کش و قوس‌هایی که ادبیات در طول تاریخ با آن روبه‌رو بوده، بالأخره در قرن نوزدهم میلادی بر اثر شکوفایی مکاتب ادبی، مسئله «تعهد در ادبیات» پدید آمد. اصطلاح تعهد و به تبع آن، ادبیات متعهد که برگرفته از مکتب «واقع‌گرایی» است، واکنشی در برابر زیبایی‌گرایی بود که اندیشه «هنر برای هنر» را مطرح کرد. صاحبان و سالکان این اندیشه، بر این باورند که «هنر، خدایی است که باید آن را تنها به‌خاطر خودش پرستید و هیچ‌گونه جنبه مفید یا اخلاقی به آن نداد و چنین تصوراتی را از آن انتظار نداشت» (سیدحسینی، ۱۳۸۷: ۴۷۶). در مقابل آنها طرفداران هنر متعهد قرار دارند که معتقدند «هنر باید برای تعلیم و راهبری بشر مفید باشد» (همان: ۴۷۴) و نمی‌تواند نسبت به آنچه که در جامعه و جهان می‌گذرد، بی‌تفاوت باشد. تولستوی (Leon Tolstoi) نویسنده مشهور روس، رسالت اصلی هنر را ترویج اخلاق و آموزه‌های دینی می‌داند و معتقد است «هنر جهان‌پسند، همواره ملاک ثابت و معتبری با خویشتن دارد و آن ملاک ثابت و معتبر، معرفت دینی و روحانی است» (زرین کوب، ۱۳۶۱: ۳۹). در این مکتب، غرض از تعهد، توجه به موضوعات انسانی و فضایل اساسی انسان است و این توجه و هدف در کنار عوامل مختلفی چون «استقلال کشورهای عربی، مسئله فلسطین، جنبش‌های انقلابی، چالش‌های ایدئولوژی، تحول اجتماعی - فرهنگی و تحول ادبی، موجب شکل‌گیری ادبیات پایداری در کشورهای عربی گردیده است» (ابوحاقه، ۱۹۷۹: ۲۹۱-۳۵۲). در خصوص ادبیات متعهد، آثار متعددی

^۱ <https://farsi.khamenei.ir>

در جوامع گوناگون عربی شکل گرفته است که بیشترین آن‌ها مربوط به حوزه پایداری در فلسطین است. رمان *رحله القهر* اثر نویسنده لبنانی راغده محمد المصری نیز در خصوص نهضت و مقاومت فلسطین و به خصوص، به تصویر کشیدن جایگاه و نقش زن فلسطینی در این نهضت است. می‌توان گفت رمان *رحله القهر* نشأت گرفته از شناخت قلبی و اندیشگی نویسنده است که با ارادت و اعتقادی خالصانه خلق شده است. با توجه به مسایل امروز فلسطین و مقاومت مثال‌زدنی آنان در جبهه مقاومت، ضروری می‌نماید تا به منظور شناخت بیشتر و درک بهتر ابعاد، شخصیت و جایگاه زن فلسطینی در جامعه‌اش، روزنه‌ای به روی مخاطب باز شود و از این رهگذر، الگوهای مبارزه حق علیه باطل که به حق، فلسطینیان و به خصوص زنان فلسطینی به خوبی از عهده آن برآمده‌اند، در بین جوامع مختلف بشری و به خصوص جوامع متعهد و متحد اسلامی بروز و شمولی بیش از پیش داشته باشند.

۱-۲-۳. تبلور زن مبارز در جامعه سیاسی فلسطین

با توجه به اینکه این نوشتار، بر آن است تا در رمان *رحله القهر* ابعاد شخصیتی زن مبارز فلسطینی را نشان دهد، ضروری به نظر می‌رسد تبیین مختصر درباره وضعیت زنان جامعه فلسطین صورت گیرد تا با شناخت این جایگاه و ابعاد هویتی او، ابعاد شخصیت قهرمان نمود بیشتری یابد.

تاریخ، گویای این است که در صدسال اخیر، زنان، نقش‌های گوناگونی در سیستم سیاسی و اجتماعی فلسطین ایفا کرده‌اند. شرکت آنها در تظاهرات، جنبش‌ها و راهپیمایی‌های اعتراض‌آمیز علیه رژیم صهیونیستی در انتفاضه، رشد چشمگیری داشته است که این مشارکت سیاسی- اجتماعی به شیوه‌های مختلف، اعمال می‌گردید. در سال ۱۹۲۹ برای اولین بار در تاریخ فلسطین، سیصد زن فلسطینی از مناطق گوناگون همایشی را برگزار نمودند و ضمن آن، اعتراض خود را نسبت به صدور اعلامیه بالفور در خصوص تشکیل دولت یهود ابراز داشتند (آشوری، ۱۳۸۲: ۳۱). این مورد، بیانگر این است که زنان مبارز فلسطینی از همان نخستین اقدامات حق طلبانه، همگام با مبارزان از هر قشری حضوری فعال داشتند و در واقع به این حضور فعال خود، رسمیت بخشیده‌اند و در سال ۱۹۳۶ برای نخستین بار، آنها در مبارزات مسلحانه شرکت جستند و فاطمه غراله، اولین زنی بود که به دست نیروهای بریتانیایی به شهادت رسید (الخلیلی، ۱۹۸۱: ۱۲۱). در سال ۱۹۴۸ گروه سرّی و محرمانه‌ای از زنان فلسطینی به نام «زهره الأحقوان» برای مقاومت در برابر استعمارگران، تأسیس شد که فعالیت‌های خود را در قالب تشکیلات امدادی (غذا و اسلحه) تقسیم کرد. (الزبیر، ۱۹۸۱: ۱۹۸). زنان فلسطینی با تشکیل اتحادیه‌ها و انجمن‌هایی که خدمات اجتماعی و بهداشتی و فرهنگی و تعلیمی را برای خانواده‌های اسیران فلسطینی ارائه می‌دادند، مشارکت همه‌جانبه خود را آغاز کردند و تأمل در این عملکردها در طول دوره مقاومت، حاکی از آن است که زن فلسطینی همواره به منزله دژی مستحکم، با اجرا و به‌دوش کشیدن وظایف چندگانه خود در حفظ آرامش و انسجام خانواده، تحمل رنج‌ها و حضور مستقیم در عرصه دفاع، حرکت انتفاضه را امید، بخشیده و روح و جان تازه‌ای به آن داده است تا از این طریق، راه سخت و دشوار مقاومت را هموار سازد.

شالوده‌نگرانی‌های زن فلسطینی، مسئله اشغال و وطنش است. او همواره در اندیشه فردایی بهتر برای نسل آینده و زندگی همراه با آرامش و رهایی است. همین امر باعث شده که با وجود زندگی دشوار و حتی غیرقابل درک در خیمه‌ها و اردوگاه‌ها، در قاموس فکری زن فلسطینی اولویت اول در تربیت فرزندانش، آموختن عشق به وطن و مبارزه و چیرگی بر حاکمیت ستمگر باشد.

۲- بحث

۲-۱. واکاوی ابعاد شخصیتی زن در رمان *رحله القهر* با تکیه بر عناصر نظریه کنشگری گریماس

رمان «*رحله القهر*» اثر راغده محمد المصری که با عنوان «روای رهایی» توسط رقیه رستم‌پور ترجمه شده است، روایت‌گر زندگی یک خانواده مبارز فلسطینی است. محور و قهرمان داستان، زنی به نام «قاهره» است که در یک خانواده مبارز رشد یافته؛ و با این

روحیه مبارزه‌گری، خو پیدا کرده‌است. داستان از میانه زندگی قاهره شروع می‌شود و نویسنده با بهره‌گیری از تکنیک جریان سیال ذهن با برگشت به عقب، گریزی به دوران کودکی وی زده و در لابه‌لای داستان، به روحیه مبارزه‌گری و آزادی‌خواهی خانواده‌اش نیز اشاره کرده و در واقع سعی دارد ذهن مخاطب را با بستر رشد قاهره کاملاً آشناسازد. شخصیتی که نویسنده از قهرمان داستان ارائه می‌دهد، شخصیتی است جامع و دارای ابعاد گوناگون. قاهره که می‌توان گفت الگوی یک زن مبارز فلسطینی است، در زندگی خود، نقش‌ها و وظایف متعددی را به‌دوش می‌کشد: دغدغه مادر بودن، همسر بودن و سختی‌های تحمیل شده بر او پس از دستگیری همسرش و نیز مواجه شدن با انواع شکنجه‌های روحی و جسمی؛ شعله مبارزه و نگاه امیدوارانه به آینده را در ذهن و دل او خاموش نکرده، بلکه او را مصمم‌تر و مطمئن‌تر به ادامه راهی کرده است که خانواده‌اش در آن قدم گذاشته‌اند. با توجه به اینکه سرانجام، تمام درد و رنج‌هایی که قاهره به عنوان الگوی یک زن مبارز فلسطینی تحمل کرده، به رهایی و پیوستن به آغوش خانواده ختم می‌شود، می‌توان گفت قاهره از سویی نمادی از فلسطین مظلوم است که سرانجام تمامی این رنج و تجاوزها، رهایی و به آغوش کشیدن فرزندانش است.

با توجه به اینکه هدف داستان در رمان پیش‌گفته، پیرامون تبیین و ارائه ابعاد شخصیتی زن مبارز فلسطینی (قاهره) است، نویسنده با ذکر دیگر شخصیت‌هایی همچون «ناصر» همسر قاهره، فرزندان و همدلان هم‌مسلمان راه قاهره که همچون وی در زندان به‌سرمی‌برند، به عنوان شخصیت‌هایی مکمل برای پیشبرد حوادث و هدف خود بهره‌برده‌است.

۲-۱-۱-۱-۲ زن-مادر

یکی از ابعاد برجسته و اصلی یک زن، نقش مادری اوست و وقتی در این نقش قرار می‌گیرد، می‌توان گفت دغدغه اصلی او فرزندانش و آرامش آنهاست. زن فلسطینی نیز از این مقوله، مستثنی نیست بلکه با توجه به آنچه پیرامونش می‌گذرد، دغدغه‌اش بسی فراتر از هر زن دیگر در گوشه و کنار دنیا است. قاهره که در رمان رحله القهر الگویی از زنان مبارز فلسطینی است، در کنار تمامی دغدغه‌ها و مشکلاتی که با آنها روبه‌رو است، نقش مادری‌اش نمودی بارز دارد. نویسنده نیز از همان ابتدای داستان به این مورد اشاره می‌کند و قدرت مدیریت قاهره را در هنگام نبود همسر به مخاطب القا می‌کند «تحمل قاهره طفلتها ساندی ذات الشهور الأولى، تضمها إلى صدرها بقوة تحدثها ... إنها المرأة الأولى التي يغيب فيها عنا والدك "ناصر" منذ أن تزوجنا ... اعتقله الصهاينة ... لا تخافي يا صغيرتي سيعود» (محمد المصري، ۲۰۱۹: ۲۳).

زمانی که ناصر -همسر قاهره- به دست اشغالگران بازداشت شده‌است، قاهره، سرگردان و حیران اما همچنان مقاوم است و فرزندش را دلدار می‌دهد. در این میان، شخصیتی دیگر به عنوان شخصیت مکمل، سعی دارد که نقش مادرانگی خود را به خوبی ایفا کند و آن شخصیت، مادر ناصر است. بر مبنای نظریه گریماس شخصیت «مادر ناصر» در این بخش از رمان به عنوان کنشگر یاری‌رسان است که سعی دارد با رفتار حمایتگری خود، فرزندش ناصر را که شخصیت «کنشگر فعال یا فاعل» دارد، در رسیدن به آرزو و هدفش یاری دهد. او که فرزندش به دست رژیم صهیونیستی بازداشت شده‌است؛ از این حیث، دل‌مشغول و نگران و مضطرب است زیرا او یک مادر است اما از جانب دیگر، سعی دارد تا صلابت خود را حفظ کند و از نگرانی قاهره بکاهد و او را آرام کند تا از این جنبه نیز نقش مادری‌اش را ایفا کرده‌باشد. «تحاول والدة ناصر التخفيف من حدة توترها ... مع جراحات الألم ... جراحات تعانيتها من غياب ابن مطارد... لقد اعتادت تلك الأم على المعاناة صبراً و إيماناً لتكون بذلك شريكاً أولادها في النضال والجهاد» (همان: ۲۴)

صبر و ایمان و توکل به خدا به همراه باور قلبی، به درستی راهی که در آن خود و فرزندانشان قدم گذاشته‌اند، از دیگر ویژگی‌های بارز مادران مبارز فلسطینی است؛ همچنانکه مادر ناصر با صبر و ایمان به خدا، هم خود و هم قاهره را آرام می‌کند. نویسنده نیز در لابه‌لای رمان به این ویژگی اصلی و مهم اشاره می‌کند و این خصوصیت در شخصیت قهرمان داستان (قاهره) و دیگر شخصیت‌های مکمل زنانه نیز نمودی بارز دارد که در ادامه به آن اشاره خواهیم کرد.

قاهره به عنوان یک مادر در غیاب همسر و با وجود چهار فرزند، مدیریت خانه را به‌عهده دارد و همسرش ناصر را با این مدیریت به طور غیرمستقیم در مبارزه آزادی‌خواهانه و حق‌طلبانه‌اش همراهی می‌کند. شخصیت قاهره در این مجال نیز به عنوان کنشگر یاری‌رسان، نمود پیدا کرده‌است که با مدیریت خوب خانواده در نبود همسرش ناصر، سعی در پیشبرد اهداف مبارزه وی دارد. «اعتقلوا

ناصر ... اصیحت قاهره و حیده لا زوج و لا أخ ... اولاد خائفون ... لا ینسون ما حصل أمام أعینهم من إطلاق نار ... ودماء ... وأسر ... وإرهاب» (محمد المصری، ۲۰۱۹: ۳۹). حس مادرانگی او و توجه به آینده فرزندان در کنار باور قلبی‌اش، انگیزه‌ای بسیار قوی برای شرکت در مبارزات به صورت مستقیم است «سألت قاهره نفسها ماذا أفعل؟ لن أسکت، لن أبقى مكتوفة اليدين، ... لن أكتفى بمشاهدة الأحداث، لن أبقى خائفة مستسلمة لن أدهم يهددونني في كل مرة يسرقون الأمان من عيون أطفالی سأنتقم من هؤلاء الأعداء ... جاء دوري ...» (همان: ۴۰)

وقتی با دوستانش در خصوص مشارکت مستقیمش در مبارزه صحبت می‌کند و آنها وجود خانواده و فرزندان را به او یادآوری می‌شوند تا او را به تجدید نظر وادارند، قاهره همین فرزندان و حمایت از آنان را سبب تصمیمش می‌داند «فكرت فيهم كثيراً فوجدت أن نضالنا و جهادنا ضد الاحتلال هو حماية لهم و ضماناً لغدهم وأنا عقدت العزم و حزمت أمري» (همان: ۴۲). حتی وقتی به خاطر فرزندان کم سن و سالش با مشارکت او مخالفت می‌شود باز حمایت از آنان را سبب مصمم ساختنش برای مبارزه معرفی می‌کند «فكان الرد الثاني: لديك عائلة وأولاد ... فقالت: إنني أناضل من أجلهم لأحميهم من عدم غاشم» (همان: ۴۳).

حس مادرانگی قاهره به عنوان الگوی مادری مبارز، از ابتدا در این شخصیت، آشکار و در ادامه نیز با او همراه است همچنانکه در تصمیم او برای مبارزه، انگیزه و مشوق اوست. قاهره به خاطر فرزندان و در نگاهی والاتر و وسیع‌تر به خاطر فرزندان فلسطین، راهی مبارزه می‌شود. حس مادرانگی‌اش به عنوان حس مکتب در کنار باور و اعتقاد قلبی‌اش به مبارزه با اشغالگران، او را مصمم به مشارکت مستقیم در میدان نبرد با رژیم صهیونیستی با هدف رقم‌زدن آینده‌ای بهتر برای فرزندان فلسطین، و در واقع نسل مبارز آینده می‌کند که در این مجال، شخصیت قاهره به عنوان کنشگر یاری‌رسان در پی تبدیل شدن به کنشگر فعال یا فاعل است. «أعاهد الله على أن أناضل ... لأجل هذه الأرض المقدسة، ولأجل شعبي، وأطفال فلسطين الذين تيتّموا ولأجل أطفالی لكي يعرفوا معنى الأمان» (همان: ۳۵).

با توجه به انگیزه‌ها و مشوق‌هایی که از توصیف، گذشت؛ قاهره راهی مشارکت مستقیم در صحنه‌های نبرد می‌شود تا اینکه در اثنای یکی از مأموریت‌هایش، سربازان رژیم اشغالگر صهیونیستی او را دستگیر و به زندان می‌اندازند. قاهره در زندان دغدغه اصلی‌اش فرزندان‌اش است؛ در روحیه او به هیچ‌وجه هراس و دلهره از اینکه چه حکمی در انتظار اوست، دیده نمی‌شود بلکه رؤیای رهایی او از این حیث است که به آغوش فرزندان‌اش برگردد و همواره در زندان، به فکر این است که فرزندان‌اش اکنون در چه شرایطی هستند «كان تفكيرها (في السجن) دائماً فيهم: ماذا يفعلون؟ ماذا يأكلون؟ ماذا يلبسون؟ كيف ينمون؟ هل هم سعداء وبخير؟ وماذا ... وماذا؟» (محمد المصری، ۲۰۱۹: ۶۰). بر اساس آنچه تاکنون گفته شد، نویسنده به خوبی حس مادرانگی و شخصیت مادرانه یک زن مبارز فلسطینی را به‌نمایش گذاشت و این بُعد از شخصیت او را در برابر دیدگان مخاطب، به‌خوبی متصور ساخت. قاهره قبل از اینکه تصمیم به مشارکت مستقیم در مبارزه بگیرد، یک مادر و کنشگر یاری‌رسان بود و همین بُعد شخصیتی به عنوان یک عنصر اساسی، انگیزه و مشوق او در تصمیم‌گیری جهت مشارکت مستقیم او در صحنه نبرد شد و به شخصیت کنشگر فعال یا فاعل مبدل گشت و سرانجام وقتی به زندان افتاد و حکم ظالمانه حبس ابد را برای او صادر کردند، باز تمام دغدغه‌اش شرایط زندگی فرزندان‌اش در غیاب او بود.

یکی دیگر از شخصیت‌های مکتب داستان، ساندی فرزند اول قاهره است. در این مجال نیز شاهد شخصیت کنشگر یاری‌رسان دیگری هستیم. ساندی که فقط ده سال دارد، دخترچه‌ایست که ظلم رژیم صهیونیستی او را از حقوق بچگی‌اش محروم کرده و با وجود سن کمش، به‌اجبار باید نقش مادری مقاوم را داشته باشد. وقتی پدر و مادر ساندی توسط رژیم اشغالگر صهیونیستی بازداشت و راهی زندان می‌شوند، این ساندی کم سن و سال است که باید نقش و مسئولیت آنها را به‌دوش بکشد «كبرت ساندی قبل وقتها ففي الوقت الذي كانت فيه بحاجة إلى أن تعيش طفولتها المفقودة حكمت الأيام عليها أن تكون الأم الصغيرة التي ترعى أختها...» (همان: ۹۱).

نویسنده با ذکر مسئولیت‌های چندگانه ساندی در نقش مادری کوچک، از شخصیت به‌کمال رسیده مبارزان فلسطینی پرده برمی‌دارد و سعی دارد مخاطبان را با ابعاد مختلف شخصیتی آنان آشنا سازد. ساندی به‌یکباره و به‌اجبار به نقشی پا گذاشته است که

باید کمی سنّ و سال را فراموش کرده، بر روی تمامی آرزوهای بچگی اش چشم فرو ببندد و با درکی بزرگ و انگیزه‌ای روشن، در مسیر تحقق هدف و آرزوی پدر و مادر خود که درواقع آرزوی تمام مبارزان مخلص فلسطینی است، قدم‌های بزرگی بردارد و کنشگری یاری‌رسان باشد و باید گفت ساندی کوچک به‌درستی در نقش مادری خود، موفق بوده و سختی‌های فراوان - نه اینکه او را سرخورده کرده باشد- از او شخصیتی والا ساخته که نتیجه آن، خرسندی او از این نقش و مسئولیت است «وإن كانت ساندی تعیش ظروفاً صعبةً إلا أنها كانت لا تبوح بسرّها و عنهدما تُسأل عن مسؤولياتها كانت تجيب: إنني سعيدة بالمسؤولية الجديدة...» (محمد المصري، ۲۰۱۹: ۳۳). این رضایت و خرسندی، نشأت گرفته از قلبی مطمئن و شوقی آگاه نسبت به درستی راه مقاومت و پایداری در وجود زنان مبارز فلسطین است. در این مجال، شاهد این هستیم که این کنشگر یاری‌رسان، رفته‌رفته و با الگوگیری از پدر، مادر و دیگر مبارزان (کنشگران فاعل)، خود نیز به کنشگر فاعل تبدیل می‌شود.

۲-۱-۲- تربیت کننده نسل آینده

هر زنی در هر جامعه‌ای نقشی اساسی و بارز در تربیت نسل آینده دارد و وقتی این زن در نقش مادر قرار می‌گیرد، این بُعد از شخصیت او (تربیت‌گری) حتی بارزتر و پررنگ‌تر می‌شود. شاعر نوکلاسیک معاصر مصری، حافظ ابراهیم، در این باره معتقد است که زنان، مدارس جامعه خویشتن هستند و هرچه این مدارس، در جامعه‌ای پربارتر باشند، نسلی متعهدتر و پایدارتر نسبت به ارزش‌ها در آن جامعه رشد خواهد کرد:

أَعَدَّتْ شَعْبًا طَيِّبَ الْأَعْرَاقِ
 بِالرِّيِّ أَوْرَقَ أَيِّمَا إِبْرَاقِ
 شَغَلَتْ مَأْتَرَهُمْ مَدَى الْأَفَاقِ (ابراهیم، ۲۰۰۱: ۲۶۵)

نویسنده در رمان پیش گفته با بیان پیشینه و دیدگاه شخصیت‌ها به این بُعد شخصیتی زنان داستان که همانا سازنده بودن نسل آینده است، اشاره می‌کند. مادر ناصر به عنوان شخصیت مکمل، زنی سالخورده است که شوهر و فرزندان مبارزان راه آزادی هستند و راهی که فرزندان در آن قدم گذاشته‌اند، تبلور لایبی‌های این مادر مبارز است که هم خود تربیت‌یافته چنین مکتبی است و هم اعتقادی راسخ و راستین به درستی آن دارد «كانت الجدة، أم الأسير ناصر ... وأحفادها حولها ... بعد غياب إينها و زوجه خلف جدران السجن الرمادية اللون ... لقد إعتادت تلك الأم على المعاناة صبراً و إيماناً لتكون بذلك شريكة أولادها في النضال والجهاد» (همان: ۲۴ و ۹۹).

سازنده بودن نسل آینده در شخصیت قهرمان داستان (قاهره) نیز نمودی بارز دارد. قاهره، خود، پرورش‌یافته خانواده‌ای مبارز است و این نشانگر این مهم است که قهرمان داستان، شخصیتی نیست که قبلاً به تکامل رسیده باشد بلکه این شخصیت در فضای خانواده و جامعه‌اش به قهرمان (کنشگر فاعل) تبدیل شده است. «ولدت قاهرة في مدينة جنين ... نمت و ترعرعت في بيئته مناضلة ضد الإحتلال كان أقاربها من أوائل الشبان المناضلين...» (همان: ۲۱) و بدون شک، این سبک و مکتب در روحیه مبارز او تأثیر گذاشته و نویسنده نیز به این مهم اشاره می‌کند «... انطبعت تلك الأحداث في ذاكرتها ... فأثرت فيها ورسمت مستقبلها والطريق التي ستسير عليها، وعلى هديها طوال حياتها» (همان: ۲۲).

قاهره به عنوان الگوی زن مبارز فلسطینی علاوه بر مادر بودن، مسئولیت مهم دیگری نیز به‌دوش دارد که همانا تربیت نسلی مبارز است که این مورد، به معنای این است که قاهره در ابعاد گوناگون خود ضمن اینکه کنشگر فاعل است در عین حال باید در تمام این ابعاد به عنوان کنشگر یاری‌رسان نیز نقش خود را به‌خوبی ایفا کند. بدین جهت وی فرزندان را با هویت رژیم صهیونیستی آشنا می‌کند و درواقع سعی دارد جرعه‌های مقاومت را در دل و ذهن آنها ایجاد کند و آنها را به عنوان کنشگران فعال در جهت تحقق هدف و آرزو، آماده‌سازد. «تسألها ساندی لماذا يا أمي يعملون بنا هكذا على الدوام؟ الأم: هؤلاء يا ابنتي مجرمون، قتلوا الأنبياء، ليس لديهم شفقة ولا رحمة احتلوا أرضنا وشرّدوا شعبنا وتمادوا في ظلمهم وقهرهم لنا» (محمد المصري، ۲۰۱۹: ۴۹).

قاهره به این بسنده نمی‌کند که فقط مادری باشد که در نبود همسر، فرزندان را بزرگ کند و برای آنها خوراک و پوشاک تهیه کند و دغدغه‌اش فقط فراهم بودن امکانات اولیه آنها باشد بلکه او مادری آگاه و معلم و راهبری راه‌بلد است؛ قاهره سعی دارد

فرزندانش را با تأثیرپذیری از مکتب مبارزه علیه باطل رشد و هنگام درد دل کردن با همسر به این موضوع نیز اشاره می‌کند «سنگرس فی قلوبهم حب الوطن سنعلمهم کیفیه الدفاع عنه...» (همان: ۶۲). آنچه روشن است این است که او در این راه و نقش بسیار موفق عمل کرده‌است زیرا فرزندان نیز خواهان ادامه‌دادن راه پدر و مادر مبارز خود هستند. ساندی فرزند اول قاهره، آموزش‌یافته مکتب قاهره مبارز است و در سر، شور مبارزه علیه رژیم صهیونیستی را می‌پروراند «... وإن حرمتنی من التمتع بطفولتی إلا أنها تمنحنی فرصة مواصلة الدرب الذی ابتدأه والداي فأنا تعلمت الصبر والكفاح والقوة منهنما ولن أخذلها وسأكون تماماً مثلها» (همان: ۹۲). محمد دیگر فرزند قاهره و ناصر، بزرگ‌مردی کوچک است که پیرو مکتب پدر و مادر خود و خواهان محقق‌ساختن رؤیای آنها و قدم‌نهادن در راهیست که پدر و مادر به آنها نشان داده‌اند «عندما أكبر سأسير على درب أمي وأبي ... سأكمل الرسالة... حلم تحرير الأرض والوطن وانا أمل أن أحقق لهما ذلك الحلم» (همان: ۱۰۳). نیت آموزش‌یافتگان مکتب قاهره از روی احساس و عاطفه نیست بلکه از عمق قلب می‌جوشد چراکه آنها به پیروزی این مکتب و شکست باطل که همانا رژیم صهیونیستی است، اعتقادی راسخ و باوری قلبی دارند «ستقهرهم أمي بقوة إرادتها ... ستقهران الجلاذ وستنصران حتماً...» (همان: ۱۰۲ و ۱۰۴).

مکتب قاهره، مکتب تمام زنان مبارز فلسطینی است. مکتبی پیروز که مهر تأیید بر پیروزی آن، سالیان دراز مقاومت و پایداری ملت فلسطین است که خود گویای تعهد نسل‌های متعدّد آن، نسبت به کشور و هویتشان است. این مکتب در دامان خود، نسل‌های مبارز و متعهدی را پرورش داده که دشمن را عاجز کرده و به‌ذلت کشانده است.

۲-۱-۳ زن - همسر

یکی از ابعادی که زنان در جامعه، در آن نقشی اساسی ایفا می‌کنند، خانواده‌محوری آنان است، هرچه این بعد شخصیتی در وجود یک زن، متعالی گردد؛ سلامت اعضای خانواده، بیشتر و بهتر تضمین می‌شود. با بررسی شخصیت قاهره در رمان *رحله القهر*، باید گفت یکی دیگر از مؤلفه‌های بارز شخصیتی او، عشق و علاقه به همسر است. در *بحبوحه ظلم* و *ستم‌های بی‌شماری* که قاهره، از کودکی با آنها روبه‌رو بوده، نهال عشق و عاطفه در وجود او نخشکیده بلکه همچون بُعد مبارزه‌گری‌اش رشد و نمو یافته‌است. نویسنده با به‌تصویر کشیدن احساسات درونی قاهره و عملکرد او در زندگی، انتظار بی‌صبرانه او برای آزاد شدن همسرش ناصر و بازگشتش به کانون خانواده، عشق و علاقه قاهره به همسر را نمودی بارز می‌بخشد «يشتد الحنين ولشوق إلى الزوج وتذهب الراحة ومعها طعم النوم ويذبل الجسد وينحل ويظهر السواد حول عينيها لتظهر معه علامات التعب والإرهاق» (محمد المصري، ۲۰۱۹: ۲۴). تمامی این تصویرها، بیانگر این است که عشق و علاقه قاهره به همسر از عمق وجودش سرچشمه می‌گیرد، عشق و علاقه‌ای که هنگام آزادی ناصر و بازگشتش به خانه، به صداقت عشق و علاقه فرزند به پدر خود است «يعود ناصر إلى البيت ... قاهره لاتصدق ما ترى ... تسرع إليه وكأنها طفلة تستقبل والدها الغائب» (همان: ۲۴).

قاهره، همواره یاد محبوب خویش را در سر می‌پروراند و این نهال تقریباً نوپا را با اشک دیده، آبیاری کرده تا هر روز تنومندتر گردد. او در دوران زندانی‌شدن ناصر نیز هرگز او را ذره‌ای از خاطر خویش دور نساخته بلکه در خلوت خود، به یاد روزهای خوش باهم بودنشان می‌افتد: «راحت قاهره فی تلك الليلة تستذكر كل لحظات الحب والفرح والسعادة التي قضتها مع زوجها فی المنزل وكيف كانا يخططان لمستقبل أفضل لأولادهم لذلكم ينسوا قضية وطنهم الأسير...» (همان: ۵۱).

قاهره در زندان، بدترین روزهای زندگی خود را می‌گذراند، غیر از دوری فرزندان و کوچ اجباری قاهره به سمت زندان، بی‌حرمتی زندانبانان رژیم صهیونیستی به عنوان کنشگران مخالف، شکنجه‌های روحی و جسمی هیچ‌کدام نتوانسته یاد ناصر را در ذهن و دل او کمرنگ کند. قاهره، ناصر را نه یک همسر بلکه رفیق راه می‌داند - راه زندگی و راه مبارزه - که در دوران سختی حتی یاد او، دلش را زنده و آرام می‌کند. در واقع این مورد گویای این است که شخصیت‌های ناصر و قاهره ضمن کنشگران فعال بودن، به عنوان کنشگران یاری‌رسان یکدیگر نیز نقش به‌سزایی داشته‌اند که در این میان، قاهره با توجه به داشتن ابعاد گوناگون شخصیتی، به عنوان زن مبارز، مسؤولیتی سنگین‌تر بر دوش داشته است. «ولم تكن تنسى ناصر الزوج والصدیق والحبيب فی تلك الأوقات القاسية فهو طالما كان يساندها ويدعمها ويقويها فی أوقات الشدة...» (همان: ۶۰). یادآوری مکرر یاد محبوب، نشان از عشق و علاقه

عمیق و راستین این زن مبارز فلسطینی، نسبت به همسر خود است تا جایی که قاهره، همسر خود را نه حتی یک رفیق راه، بلکه تصویری والاتر از او در سینه دارد که او را در جایگاه پدر و مادری می‌داند که به آن‌ها پناه برده و در کنار آنها احساس امنیت می‌کند «ناصر لیس زوجی و حبیبی فقط ... هو أمی وأبی وصدیقی أشعر بالأمان بالقرب منه...» (همان: ۱۰۹).

عشق و علاقه قلبی و درونی قاهره به همسر و تصویری که از او در برابر دیگران مجسم می‌کند، گویای این است که قاهره به عنوان الگوی یک زن مبارز فلسطینی در این بُعد شخصیتی و نقش زنانه‌اش در قالب یک همسر و کنشگر یاری‌رسان، بسیار موفق بوده و در این مسئولیت نیز سربلند است.

قاهره در ایفای نقش همسری و ادای دین خود به همسرش به این اندازه از عشق و محبت و تعهد اکتفا نمی‌کند. او شخصیتی دارد که در مبارزه‌اش نیز چیزی برای خود نمی‌خواهد بلکه به دنبال رقم‌زدن فردایی بهتر برای خانواده و کشور و ملتش است. همین از خودگذشتگی باعث می‌شود زمانی که ناصر به خاطر نبود همسر در مسئولیت پدری خود در اداره خانواده، احساس تنهایی و خستگی می‌کند و از قاهره می‌خواهد که با ازدواج او با فرد دیگری موافقت کند، از اصلی‌ترین و شاید کمترین حق خود بگذرد و به ازدواج همسر با دیگری رضایت دهد. رضایت قاهره در راستای مبارزه‌اش برای رقم‌زدن فردایی بهتر برای نسل مبارز آینده است. او به ازدواج مجدد همسرش رضایت‌داد تا فرزندانش که نسل مبارز آینده هستند، در آرامش و آسایشی بیش از پیش، رشد یابند و مکتب او را ادامه‌دهند. این رضایت، نمودی بارز از خودگذشتگی یک زن مبارز فلسطینی است. زنان مبارز فلسطینی با از خودگذشتگی‌های مکرر خود در امور گوناگون، نقشی اساسی و محوری در روند و پیشبرد مبارزات و مقاومت‌های پایدار ملت فلسطین داشته‌اند. زنان مبارز فلسطینی با چنین روحیه و انگیزه، مکتبی برپا کرده‌اند که هزاران قاهره در دامان آن رشد یافته است.

۲-۱-۴- زن - حضور در جبهه مقاومت

تأمل در عملکردهای زنان مبارز فلسطینی در طول دوره مقاومت حاکی از آن است که آنها با اجرای وظایف چندگانه خود، مقاومت را از آفات گوناگونی محافظت نموده و نیز همواره جان تازه‌ای به کالبد آن بخشیده‌اند. «از آغاز مقاومت، زنان فلسطینی با انجام تظاهرات و تحصن‌ها، به صورت مستقیم و غیرمستقیم، فعالیت‌های خود را نمایان می‌کردند و با سازمان‌های مختلفی از جمله سازمان آزادی‌بخش، اتحادیه و کمیسیون زنان توانستند تأثیر فعالیت‌های خود را به جهان اسلام نشان‌دهند» (احمد، ۲۰۰۸: ۱۰۲).

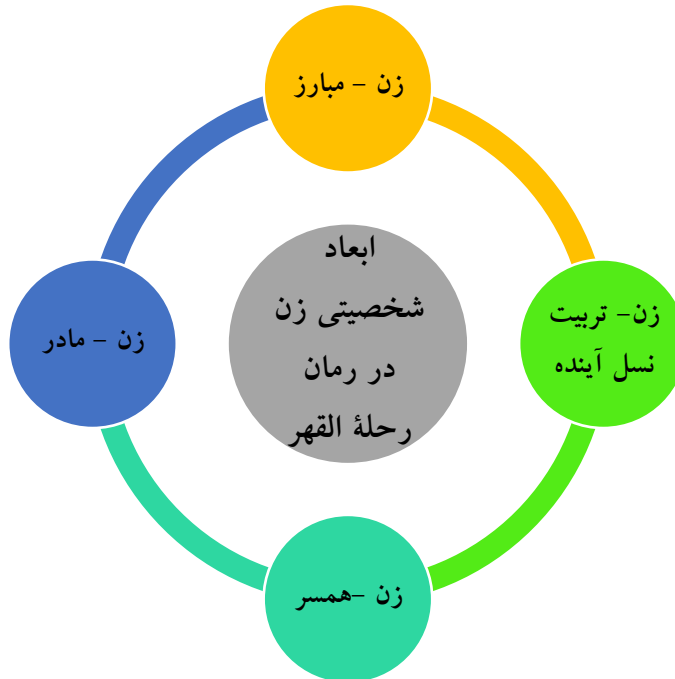
در رمان رحله القهر نیز یکی از ابعاد و شاخصه‌های اصلی که نویسنده در شخصیت قاهره، برای مخاطب، متصور و متبلور می‌سازد، روحیه مبارزه‌گری او است. قاهره به عنوان الگوی یک زن مبارز فلسطینی در کنار نقش‌های مادری، همسری و فرهنگی، به افقی بس فراتر می‌نگرد که همانا مبارزه در راه آزادی و وطنش است. همانطور که در بخش‌های قبلی مطرح شد، بستری که قاهره در آن رشد کرده جرقه‌های اولیه این شخصیت مبارز و مقاوم است در واقع باتوجه به نظریه کنش‌گری گریماس در این بعد فضای زمانی رمان، شخصیت قاهره در حال عبور از کنشگر یاری‌رسان به یک کنشگر فاعل است و نویسنده نیز در بخش‌های آغازین رمان به آن اشاره کرده است «نمت و ترعرت فی بیئه مناضله ضد الاحتلال... عاشت قاهره فی تلک الأجواء وشاهدت قوات الاحتلال تدهم بیتها ... إنطیعت تلک الأحداث فی ذاکرتها فأثرت فیها ورسمت مستقبلها» (محمد المصری، ۲۰۱۹: ۲۱).

نویسنده به منظور انعکاس و متصور ساختن بُعد و نقش وسیع و همیشگی مبارزه‌طلبی زنان مقاوم فلسطین در نگاه مخاطب، در داستان به اسامی برخی از زنان اشاره می‌کند که بارها به دست رژیم صهیونیستی اسیر شده‌اند «کانت الشهیدة إلهام الدسوقی اثنان وأربعون عاماً رمزاً لتلك الأسطورة حین فجرت نفسها فی تجمع لجنود الاحتلال...» (محمد المصری، ۲۰۱۹: ۲۹) «توجهت قاهره إلی (مفیده) التي كان لها باع طویل فی النضال. اعتقلت مرآت عدیده وكان صمودها مدعاة للفخر بین المناضلين والمناضلات» (همان: ۴۱). ذکر نام زنان مبارزی چون الهام الدسوقی و مفیده و ده‌ها اسم دیگری که نویسنده به آنها اشاره می‌کند و نیز صدها مبارز دیگری که همراه قاهره در زندان‌های رژیم اشغالگر صهیونیستی به‌سر می‌برند، گویای مشارکت فعال زنان فلسطینی در هر سن و سالی است که این شخصیت‌ها نیز در کنار شخصیت قهرمان داستان، کنشگران فاعل به‌شمار می‌آیند.

یکی از مشخصه‌های بارز و محوری در نگرش و شخصیت زنان مبارزی چون قاهره، ایمان، توکل به خدا و عفت و پاکدامنی آنها در طول مبارزه و به‌طور گسترده‌تر، در طول زندگی است. در این راستا، نویسنده به طرز هنرمندانه به یک دوگانگی بین زنان

زندانی در زندان‌های رژیم صهیونیستی می‌پردازد؛ یک طرف زنان مقاوم و مبارز فلسطینی هستند که به خاطر دفاع از حریم و حرمت خود به زندان افتاده‌اند و طرف دیگر زنان صهیونیستی که به خاطر فحشا و بی‌عفتی راهی زندان شده‌اند «... سجنیات یهودیات تمّ سجنهن لأسباب أخلاقية: إجرام، تجارة مخدرات، دعارة، سرقة، ابتزاز و موبقات متنوعه» (همان: ۵۸). عفت و پاکدامنی زنان مسلمان و مبارز فلسطینی همچون قاهره، پیوندی اصیل با نگرش و عقیده و ایمان زنان مبارز صدر اسلام دارد و نویسنده با گریزی به تاریخ به زنان مبارز صدر اسلام اشاره کرده و آنها را الگوی زنان مبارزی چون قاهره می‌داند «ولکی تصمد فی وجه الطغاة تذکر صبر (سمیة) فی صدر الإسلام وکم ضحی المسلمون الأول مع الرسول وتستحضر سیرة (الخنساء)» (همان: ۵۶). زنان مبارز فلسطینی چون قاهره، عفت و پاکدامنی و روحیه مبارزه‌گری حق خواهانه خود را از سرچشمه‌های گوارا و پاکی چون زنان پاکدامن و مبارز صدر اسلام گرفته‌اند که همواره در مبارزات خود، به خدا توکل کرده‌اند و وعده او را برای خود وعده‌ای حق و راستین می‌دانند «هذا وعد الحق الذی وعد به المؤمنون ...» (همان: ۴۴)؛ حتی وقتی عرصه بر قاهره بسیار تنگ شده و فکر و دغدغه دوری از فرزندانش و تنهایی آنها وجودش را تسخیر کرده است، نگاهش به خداست و یاد او را در دل دارد «وأطلب من الله أن یحفظ أولادی ویرعاهم فی کل وقت أثناء اللیل وأطراف النهار ویجمعنی بهم» (همان: ۶۴). ایمان راسخ و استوار آنها در راه مبارزه، نگرش و عقیده‌ای را در وجودشان رشد داده که در هر صورت، نتیجه مبارزه خود را پیروزی می‌داند و بر اساس این، شعار «شهادت یا پیروزی» سر می‌دهند «یجتمع الأهالی ومقاتلوا الفصائل ویقسمون علی التصدی لجیش الاحتلال ... رافعین شعار النصر أو الشهادة» (همان: ۳۰). این شعار، گویای تفکر عمیق مبارزان فلسطینی «چه زن و چه مرد» در راستای درستی عملشان و حق بودن آن است. یکی دیگر از ویژگی‌هایی که می‌توان در شخصیت قاهره به آن اشاره کرد، از خودگذشتگی و دستگیری از دیگران در راه مبارزه است. او در راه مبارزه نه تنها به فرزندان خویش بلکه به فرزندان سرزمینش می‌اندیشد و با این نگرش تصمیم‌دارد پا به میدان مبارزه بگذارد «أعاهد الله علی أن أناضل لأجل هذه الأرض المقدسة ولأجل شعبی وأطفال فلسطین الذین تیتموا ولأجل أطفالی ...» (محمد المصری، ۲۰۱۹: ۳۵). همانطور که در شاهد مثال ذکر شده مشخص است، وقتی قاهره انگیزه (آرزو و هدف) مبارزه خود را بیان می‌کند، مبارزه به خاطر سرزمین و فرزندان سرزمینش را بر فرزندان خود مقدم می‌کند و آنها را در اولویت مبارزه خود قرار می‌دهد. این نگرش و فکر قاهره فقط در بیان، منحصر نمی‌گردد بلکه در عرصه عمل و میدان نیز قاهره این نگرش و عقیده را به فعلیت می‌رساند. وقتی قاهره به‌طور مستقیم پا به میدان مبارزه می‌گذارد و توسط رژیم صهیونیستی به زندان می‌افتد، در زندان رفتاری بسیار صمیمانه با هم‌سلولی‌هایش دارد و بارها به‌خاطر بهتر شدن اوضاع آنها در زندان نیز به طرق گوناگونی به مبارزه خود ادامه می‌دهد و وقتی خبرنگاران با او مصاحبه می‌کنند، همواره در جهت بهتر شدن شرایط برای همه آنها می‌کوشد که مثل او در زندان هستند، تلاش می‌کند و چیزی را تنها برای خود نمی‌خواهد «... الغرف لیست کعرف أبنائکم من لؤلؤ وإستبرق ... تصیب جسد الأسیرات بالألام وأمراض ... فجدران غرف الأسیرات مطلیة بمادة الشید الأبيض وزواياها ملبدة بالعفن الأخضر ... خمس وثلاثون أسیرة یعیش وسط هذا الجو الخانق...» (همان: ۷۰ و ۷۱).

نویسنده در جای‌جای داستان به این ویژگی قاهره اشاره می‌کند: توجه او به حال هم‌زمانش، اعتصاب غذا و درگیر شدن با زندانبانان و مسئولان زندان - که به عنوان کنشگران مخالف به‌شمار می‌آیند - و اعتراض‌های گوناگون او در جهت بهبودی شرایط زندانیان و هم‌سلولی‌باردارش، همه و همه، گویای حس هم‌نوع‌دوستی و مشخصه دستگیری از دیگران در وجود قاهره و به‌طور گسترده‌تر، زنان مبارز فلسطینی است و باید گفت حس هم‌نوع‌دوستی زنان مبارز فلسطینی و تنفر آنها از سربازان رژیم اشغالگر، مصداق آیه (أشداء علی الکفار رحماء بینهم) ۱ تراهم رگماً سجداً ینتغون فضلاً من الله ورضواناً (سوره فتح، آیه ۲۹) است.

نمودار ۱- ابعاد شخصیتی زن در رمان رحله القهر (با محوریت قاهره)

جدول ۱- تطبیق ابعاد شخصیتی زن مبارز با نظریه کنشگری گریماس

تطبیق ابعاد شخصیتی زن مبارز با نظریه کنشگری گریماس				
کنشگر فاعل	ناصر	قاهره	همرزمان ناصر و قاهره	
کنشگر یاری‌رسان	قاهره	مادر ناصر	ساندی	
کنشگر مخالف	نیروهای رژیم صهیونیستی	زندانبان رژیم صهیونیستی	پزشک رژیم صهیونیستی	زنان صهیونیستی زندانی
هدف - آرزو	آزادی فلسطین			

۳- نتیجه‌گیری

رمان رحله القهر بر اساس رویکردی اجتماعی و برپایه معنای خود، به دنبال تبیین نقش و ابعاد شخصیتی زنان مبارز فلسطینی است. از این منظر، نویسنده با محور قراردادن شخصیت قاهره به عنوان قهرمان داستان، سعی دارد مشخصه‌های نهان و پنهان یک زن مبارز فلسطینی را به تصویر بکشد. نویسنده، خود را درگیر محدودیت‌های ساختاری نکرده بلکه با بیانی ساده و روان و به دور از پیچ‌وخم‌های ساختاری روایت‌گری، از نقش‌های چندگانه زنان مبارز فلسطینی پرده برمی‌دارد؛ هرچند گاهی اوقات با به‌کارگیری تکنیک زمان‌پریشی، سعی بر ترسیم و تبیین هرچه بهتر سبب و مسبب‌ها دارد.

یکی از مشخصه‌های محوری قاهره در راه مبارزه، ایمان و اعتقاد راسخ و صادقانه او به حق و حقیقت بودن راهیست که در آن قدم گذاشته‌است و همین اعتقاد و ایمان و توکل او به خداست که مشکلات و سختی‌های گوناگون راه مبارزه را برای او قابل هضم می‌کند. بر اساس نظریه کنش‌گری گریماس، این مورد، همان عنصر هدف یا آرزوست که در شخصیت قاهره به عنوان کنشگر یاری‌رسان و کنشگر فاعل شکل گرفته‌است.

در نگاه قاهره، عنصر هدف و آرزو همانا آزادی فلسطین است و حتی زمانی که در زندان به سر می‌برد و دغدغهٔ فرزندانش را که از آنها جداست دارد، باز هم آرزو و هدف نهایی او مبارزه در جهت آزادی سرزمینش است. به عبارت دیگر، قهرمان داستان خوشبختی فرزندانش را منوط به تحقق آرزو و هدف خود که همانا آزادی فلسطین است، می‌داند.

نویسنده با استفاده از تکنیک زمان‌پریشی و با نگاه به پیشینهٔ قاهره، به تبیین روحیهٔ مبارزه‌گری و حق‌طلبی خانواده و بستری که قاهره در آن رشد کرده، اشاره می‌کند؛ بستری که پایه‌های روحیه و انگیزهٔ مبارزه‌گری قاهره را مستحکم کرده‌است. بر اساس این، و با توجه به نظریهٔ کنشگری گریماس، در این بستر، قهرمان داستان به عنوان کنشگر یاری‌رسان است که فضای مبارزه‌طلبی خانواده و اطرافیانش رفته‌رفته این شخصیت را به کنشگر فاعل تبدیل می‌کند.

قاهره که خود رشیدیافتهٔ مکتبی مبارز و مقاوم است، در طول زندگی خود همواره سعی دارد این مکتب را زنده نگاه داشته و با تبیین جبههٔ حق و باطل برای فرزندانش به دنبال آماده‌سازی نسل مبارز و مقاوم آینده است. روحیهٔ مبارزه‌گری و مقاوم فرزندانش و بینش درست و دقیق آنها، همچنین باور به درستی راهی که پدر و مادر در آن قدم گذاشته‌اند، نشان از موفقیت قاهره در این نقش است و در واقع نشانگر این است که قاهره، فرزندانش را با آشناسازی راه مبارزه و حق‌طلبی، ابتدا به کنشگران یاری‌رسان و سپس با آمادگی بهتر ذهنی آنها، به کنشگران فاعل تبدیل می‌کند.

نویسنده با ذکر شخصیت‌های زنان زندانی یهودی و زنان زندانی فلسطینی، به نحوی، به دنبال ایجاد نوعی دوگانگی و تبیین این دوگانگی برای مخاطب است. جرم زندانیان یهودی، بی‌عفتی و بی‌بندوباری آنهاست در حالی که زنان فلسطینی به خاطر مبارزه در جهت حفظ همین عفت و پاکدامنی و ایمان خود به زندان افتاده‌اند.

قاهره، الگویی از زنان مبارز فلسطینی و در نگاهی عمیق‌تر و گسترده‌تر، نمادی از فلسطین مظلوم است. مادری که به خاطر جور ظالمان صهیونیستی از فرزندانش جدا گشته، همان فلسطینی است که اشغالگران با اشغال آن ملتش را آواره کرده‌اند اما همانگونه که در انتهای روایت، قاهره بر ظلم و ستم‌هایی که به او روا گشته، فائق آمده و سرانجامش رهایی و به‌آغوش کشیدن فرزندانش بوده است، نویسنده بر این امید است که فلسطین نیز روزی رهایی می‌یابد و فرزندانش را به‌آغوش می‌کشد.

فهرست منابع

الف- منابع فارسی

- قرآن کریم.
- ابراهیم، محمد حافظ. (۲۰۰۱). *دیوان*. قاهره: المطبعة الأميرية.
- أبو حاقه، أحمد. (۱۹۷۹). *الإلتزام فی الشعر العربی*. بیروت: دارالعلم للملایین.
- أحمد، سیماء سلیمان. (۲۰۰۸). *دور المنظمات الدولية فی تفعيل الحقوق السیاسیة للمرأة*. قاهره: معهد البحوث والدراسات العربیة.
- اسکولز، رابرت. (۱۳۸۳). *درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات*. ترجمه طاهری، فرزانه. تهران: آگه.
- آشوری، داریوش. (۱۳۸۲). *دانشنامهٔ سیاسی*. جلد نهم، تهران: مروارید.
- انصاری، نرگس. (۱۳۹۷). «شخصیت زن در ادبیات مقاومت لبنان». *نشریهٔ ادب عربی*، سال ۱۰، شماره ۱، ص ۲۳-۱.
- <https://doi.org/10.22059/jalit.2018.208860.611481>
- بصیری، محمدصادق. (۱۳۸۸). *سیر تحلیلی شعر مقاومت در ادبیات فارسی*. کرمان: دانشگاه شهید باهنر.
- خطیب، حنیفه. (۱۹۹۶). *تاریخ تطور الحركة النسائیة فی لبنان*. بیروت: دارالحدائث.
- الخلیلی، غازی. (۱۹۸۱). *المرأة الفلسطینیة والثورة، الطبعة الثانیة*. فلسطین: دار السور للنشر.
- رحماندوست، مجتبی. (۱۳۷۹). *رمان مقاومت، منابع، مضامین و بایدها*. تهران: دانشگاه تهران.

- الزبیر، سیف الاسلام. (۱۹۸۱). *الخدمة الاعلامية للمرأة العربية*. الجزائر: مطبوعات المركز العربي للدراسات الاعلامية.
- سنگری، محمدرضا. (۱۳۸۱). «ادبیات مقاومت». *فصلنامه شعر*، شماره ۳۹، ص ۴۳-۲۲.
- سید حسینی، رضا. (۱۳۸۸). *مکتب‌های ادبی*. تهران: انتشارات نگاه.
- الغنیمی، زینب. (۱۹۹۷). *المشاركة السياسية للمرأة الفلسطينية*. غزة: مركز شؤون المرأة.
- گرین، کیت؛ و لیبهان، جیل. (۱۳۸۳). *درسنامه نظریه و نقد ادبی*. ترجمه گروه مترجمان. تهران: روزنگار.
- محمد المصری، راغدة. (۲۰۱۹). *رحلة القهر*. بیروت: منشورات للنشر والتوزيع.

ب- منابع لاتین

Greimas, A. J. (1983). *Structural Semantics: An Attempt at a Method*. Lincoln: Published by the University Of Nebraska Press.

References [In Persian]

Qur'an.

Ebrahim, M. H. (2001). *Diwan*. Cairo: Al-Matba'ah Al-Amiriyah.

Abuhaqah, A. (1979). *Al-Iltizam fi al-Shi'r al-'Arabi* [Commitment in Arabic Poetry]. Beirut: Dar al-'Ilm lil-Malayin.

Ahmad, S. S. (2008). *The Role of International Organizations in Activating Women's Political Rights*. Cairo: Institute of Arab Research and Studies.

Eskoulz, R. (2004). *Introduction to Structuralism in Literature* (F. Taheri, Trans.). Tehran: Agah. (Original work published 1383 SH)

Ashouri, D. (2003). *Political Encyclopedia* (Vol. 9). Tehran: Morvarid. (Original work published 1382 SH)

Ansari, N. (2018). "The Female Character in Lebanese Resistance Literature." *Adab Arabi Journal*, 10(1), 1-23. <https://doi.org/10.22059/jalit.2018.208860.611481>

Basiri, M. S. (2009). *Analytical Study of Resistance Poetry in Persian Literature*. Kerman: Shahid Bahonar University. (Original work published 1388 SH)

Khatib, H. (1996). *History of the Development of the Women's Movement in Lebanon*. Beirut: Dar al-Hadatha.

Al-Khalili, G. (1981). *Palestinian Women and the Revolution* (2nd ed.). Palestine: Dar al-Sour.

Rahmandoust, M. (2000). *Resistance Novel: Sources, Themes, and Musts*. Tehran: University of Tehran. (Original work published 1379 SH)

Al-Zubair, S. al-Islam. (1981). *Arab Women's Media Service*. Algeria: Arab Center for Media Studies.

Sangari, M. R. (2002). "Resistance Literature." *Shi'r Journal*, 39, 22-43. (Original work published 1381 SH)

Seyyed Hosseini, R. (2009). *Literary Schools*. Tehran: Negah Publications. (Original work published 1388 SH)

Al-Ghanimi, Z. (1997). *Political Participation of Palestinian Women*. Gaza: Center for Women's Affairs.

Green, K., & Labihan, J. (2004). *Textbook of Literary Theory and Criticism* (Translation group). Tehran: Roznegar. (Original work published 1383 SH)

Al-Masri, R. (2019). *Journey of Oppression*. Beirut: Manshorat Publishing and Distribution.